

Erik Bjerck Hagen

På flukt fra sannhet

Om Peter Lamarque and Stein Haugom Olsens *Truth, Fiction, and Literature*

I. Innledning

Det er nå over tre år siden Peter Lamarque og Stein Haugom Olsen publiserte *Truth, Fiction, and Literature: A Philosophical Perspective* (heretter *TLF*), men denne store og ambisiøse boken har ennå ikke fått nevneverdig respons i det litteraturvitenskapelige miljøet i Skandinavia. Særlig i Haugom Olsens hjemland, Norge, kunne man ha forventet en smule mer oppmerksomhet, ikke minst fordi nyere norsk litteraturteori har vært sterkt filosofisk i sin innretning. Før jeg nå forsøker å gi *TLF* litt av den litteraturvitenskapelige oppmerksomhet den utvilsomt fortjener, kan det være verdt å se på mulige årsaker til at den hittil har blitt mer eller mindre ignorert.

For det første er *TLF* mer et filosofisk verk enn et litteraturteoretisk verk. Det har mer til felles med Monroe Beardsley's *Aesthetics: Problems in the Philosophy of Criticism* enn f.eks. Cleanth Brooks' *The Well Wrought Urn*. Selv om litteraturvitere mer og mer har benyttet filosofiske begreper og innsikter, er det få som er godt nok skolert i filosofi til å delta i den type diskurs som dominerer mange av kapitlene i *TLF*.

For det andre, er Lamarque og Haugom Olsen (heretter L&O) *analytiske* filosofer, mens den filosofiske innflytelse på litteraturvitenskapen primært har vært kontinental. Litteraturvitere har blitt stadig mer kjent med visse sider av Kant, Hegel, Nietzsche, Heidegger,

Gadamer, Derrida, Foucault og Rorty, men innflytelsen fra Wittgenstein, Austin, Quine, Putnam, Rawls eller de mange analytiske estetikerne som diskuteres av L&O, har ikke vært nevneverdig.

For det tredje fremstår L&O med en særegen kombinasjon av det jeg vil kalle epistemologisk objektivisme og epistemologisk subjektivism, hvilket enkelt og kort sagt vil si at de opererer med litterær mening som en egenskap delvis ved tekstene selv og delvis ved fortolkerens fordommer. Nå for tiden er litteraturteoretikere gjerne epistemologiske instrumentalister eller pragmatister, noe som innebærer at fortolkeren og teksten blir ansett å konstituere hverandre gjensidig og at det er umulig å vite hva fortolkeren *avdekker* i teksten og hva han *pålegger* teksten. Jeg kommer straks tilbake til dette punktet.

For det fjerde er L&O åpenbart tilhengere av common sense, mens litteraturvitere flest har hang til det dramatiske og det eksentriske. Kanskje er ikke alt like klart hos uunnværlige litteraturteoretikere som Harold Bloom og Paul de Man, men deres tidvise obskuritet virker mer enn oppveid av deres påtagelige eksistensielle slagkraft. L&O vurderer klarhet høyest av alt, og de er selv sanne mestere på dette punkt, men av og til virker det som om de viker unna visse interessante problemer for å oppnå maksimal teoretisk konsistens.

For det femte er L&O ikke spesielt dialogiske når de omtaler de teoretikerne som har dominert litteraturvitenskapen de seneste tiår. Dette synes ikke umiddelbart forenlig med den argumentative rasjonalitet som de ellers promoterer og så ofte demonstrerer. Men L&O er åpenbart så fortørnet over alt de forbinder med post-strukturalismen at de ikke engang aner muligheten av innsikt hos forfattere som de Man og Rorty, som begge får en kort omtale. Heldigvis er L&Os eget argument presentert med såpass analytisk kraft at de ikke kan avfeies med den type generelle påstander de ofte bruker mot sine minst respekterte motstandere.

Før jeg går videre, må jeg understreke at jeg anser meg selv for å være litteraturteoretiker eller litteraturviter og ikke litteraturestetiker. Min egen teoretiske horisont er i all hovedsak definert av filosofisk hermeneutikk, dekonstruksjon og alle slags typer amerikansk pragmatisme. Det er derfor ikke underlig at jeg stiller meg spørrende til flere sider av *TLF*, og de fleste av mine innsigelser vil antagelig følge mer eller mindre direkte av mine teoretiske fordommer. Kanskje er det heller ikke mulig å diskutere med L&O uten at jeg oppgir snarere enn revidere-

rer eller justerer disse fordommene, men jeg gjør et forsøk i den tro at Quine har rett når han sier at “[c]onservatism, a favoring of the inherited or invented conceptual scheme of one’s previous work, is at once the counsel of laziness and a strategy of discovery”.¹

L&Os primære mål er å forsvare et gjennomgående og tradisjonelt *humanistisk* litteratursyn uten å måtte innrømme at “there is anything integral to works of imaginative literature which makes the expression, embodiment, revelation, etc. of truths indispensable to their value, aesthetic or otherwise” (5).² Dette kan minne om nykritikken, men L&O er ikke ute etter å definere et spesifikt litterært språk, og de er steile motstandere av enhver form for formalisme. De hevder at litterære verk fullt ut er i stand til å lansere interessante, seriøse og meningsfylte innhold, men disse innholdene tillegges ingen sannhetspretensjoner. Vi lærer ingen sannheter om oss selv eller vår omverden fra litteraturen, men vi kan integrere de litterære verkenes begreper i vår tenkning og *bruke* dem når vi handler i vår omverden. Litteraturen lærer “knowing how”, ikke “knowing that”: “Through reflecting on certain conceptions in works of fiction, we learn to reflect *with* those conceptions in other contexts” (136). På denne måten søker L&O å unngå alle slags problemer knyttet til referanse og sannhet uten å svekke litteraturens tematiske kraft. Forestillingen om sannhet forsvinner, men alle denne forestillingens *praktiske* konsekvenser er ment å forbli intakte.

Når jeg nå undersøker argumentasjonen mer i detalj, er det en fordel å ha følgende spørsmål i bakhodet: Hva er det vi risikerer å miste når vi skjærer litteraturen løs fra våre forestillinger om sannhet? Hvor beskyttet er L&O mot den formalistiske energi som har preget så mye av det tyvende århundrets litteraturteori? Hvor friksjonsløs er overgangen fra bestemmelsen av litteraturens ikke-sannhet til troen på dens ultimate nytteverdi for leseren?

¹ W.V. Quine, *Word and Object* (Cambridge: MIT Press, 1960), s. 20.

² Dersom ikke annet er nevnt, er alle referanser til Peter Lamarque og Stein Haugom Olsen, *Truth, Fiction, and Literature: A Philosophical Perspective* (Oxford: Clarendon Press, 1994).

II. Fiksjon og ikke-fiksjon

L&O ser på fiksjon og litteratur som to ulike men ofte sammenfallende institusjoner eller praksiser som hver har sitt eget sett av konvensjoner som må overholdes dersom institusjonene skal fungere optimalt. Slik beskriver de den fiksjonelle praksis eller "fiksjonelle innstilling":

The controlling idea is this: *that the fictive dimension of stories (or narratives) is explicable only in terms of a rule-governed practice, central to which are a certain mode of utterance (fictive utterance) and a certain complex of attitudes (the fictive stance).* The task of the theorist is to identify the rules of the practice, specifically the contextual conditions governing fictive story-telling, the communicative, or other, purposes fulfilled, the appropriate range of attitudes and responses, the ways in which the practice intersects with other practices, and the many implications of the practice concerning, for example, reference and truth. (32)

Dermed er fiksjon fra første stund klart inngjerdet mot tilgrensende diskurser som historiografi, filosofi, litteraturkritikk eller journalistikk. På et veldig elementært nivå er dette selvsagt fullstendig ukontroversielt. Når vi begynner å lese en roman, vet vi at vi står overfor en spesiell type utsagn, og vi innretter oss deretter. Kanskje vil vi f.eks. "make-believe (imagine or pretend) that the standard speech-act commitments associated with the sentences [in the novel] are operative even while knowing that they are not" (43). Spørsmålet er imidlertid om vi virkelig ønsker eller i det hele tatt er i stand til å følge disse konvensjonene hele veien gjennom vår leseakt eller vårt fortolkningsarbeid. Det virker som om L&O uten videre antar at fiktive utsagn alltid og under alle omstendigheter er mulig å skille fra ikke-fiktive. Dette er tvilsomt, og problemet her er ikke spesielle grensetilfeller som *Moby Dick* eller *The Armies of the Night* eller *Fear and Loathing: On the Campaign Trial*, men heller det faktum at *enhver* ikke-fiktiv tekst kan leses som fiktiv og vice versa. Uventede vendinger i en lesers innstilling til en tekst kan vise seg å være fruktbare eller fruktesløse, men selv små fortolkningsmessige suksesser ad denne vei vil kunne forandre hvordan vi ser på et verk. Det er ingen tvil om at *Bleak House* er en roman og ikke en filosofisk avhandling, men visse fortolknninger kan kanskje filosofere den hinsides dens tidligere genregrenser og få den til å tale ut om selvet, samfunnet, fortolkning,

mening, sannhet og alt som filosofer interesserer seg for. Den viktigste arven fra dekonstruksjonen er kanskje hvordan den “restore[d] the complexities of reading to the dignity of a philosophical question”.³ Dette betyr ikke at karakterer som Tulkinghorn eller Esther Summerson er like virkelige som Charles Dickens eller William Gladstone, men fiktive karakterer kan bli brukt til å opptre som biter i et argument som har til hensikt å avdekke eller fastslå eller uttrykke historisk og filosofisk sannhet. Omvendt formidles all vår kunnskap om Dickens og Gladstone gjennom fortolkninger som ikke er mer virkelige for oss enn de fortolkningene som bringer kunnskap om Tulkinghorn og Summerson. Slik er det, selv om vi vet med all ønskelig sikkerhet at Dickens and Gladstone en gang hadde en definitiv empirisk eksistens.

Det er minst tre ulike spørsmål her. For det første må vi spørre hvordan L&O har tenkt å holde fiksjon vekk fra ikke-fiksjon. For det andre bør vi spørre hva som egentlig er så ille med å blande sammen fakta og fiksjon. For det tredje kan vi undersøke hva vi kan vinne ved en slik sammenblanding. Jeg skal kort diskutere de to første spørsmålene i resten av dette avsnittet. Det siste spørsmålet sparer jeg til avsnitt 4 nedenfor.

1) L&O antar at vi har å gjøre med en fiksjonstekst så sant vi gjenkjenner en fiksjonaliserende *intensjon*. De skriver:

Perhaps the most fundamental point in an understanding of the fictional dimension is this: to say that a story (or an incident, event, character) is made or “made up” is to say something about its *origin* not something about its *relation with the world*. (41)

Applied to fiction, the primary reason for an audience to adopt the fictive stance would be the recognition of the story-teller’s intentions to speak (or write) fictively. Furthermore, to establish it as a genuine act of communication, avoiding notorious counter-examples, there must be a Mutual Belief between the story-teller and audience that the story-teller intends the response to be achieved for that reason. (45)

Men vi har ingen tilgang til tekstens intensjon uavhengig av fortolkningen av disse. Vi leser ordet “roman” på tittelbladet, men vi vet ikke

³ Paul de Man, *Blindness and Insight: Essays in the Rhetoric of Contemporary Criticism*. (Minneapolis: The University of Minnesota Press, 1983), s. 110.

hva en roman intenderer før vi har konkludert lesningen. Det er her L&O blir epistemologiske objektivister. Deres talehandlings-konsepsjon virker på dette fundamentale punktet helt avhengig av E.D. Hirschs velkjente skille mellom *meaning* and *significance*, som i sin tid ville sikre et felt av autoritet (en original *meaning*) bak eller hinsides våre signifikans-avhengige interpretasjoner. Samtidig er L&O epistemologiske subjektivister i den forstand at forestillingene om "litteratur" og "fiksjon" tilsynelatende finnes fullt ferdige i det fortolkende subjekt før fortolkningen settes i gang. I Gadammers hermeneutikk eller Stanley Fishs pragmatisme eller for den saks skyld i Paul de Mans dekonstruksjon, vil derimot all mening være i bevegelse mellom teksten og fortolkeren: den er der bare som fordom eller hypotese i subjektet, og den kan aldri stabilt gjenfinnes i objektet. I en tidligere bok, *The End of Literary Theory*, beskylder Haugom Olsen litteraturteorien *en bloc* for å være positivistisk, men det er heller L&O som til syvende og sist er avhengig av en positivistisk rest i sin allmenne talehandlingsteori.⁴

Som allerede antydnet viker L&O unna ikke bare en større epistemologisk legitimering, men også den litterære nærlesningens lærdommer. Fiksjonstekster diskuterer og *tematiserer* ofte bruken av sin egen fiksjonalitet, og denne bruken vil variere ut fra verkenes ulike hensikter og ut fra våre ulike fortolkninger av disse. Dette anser jeg som et faktum snarere enn som et dekonstruktivt eller post-strukturalistisk påfunn. Det er nå en del av den praksis som kalles fiksjonslesning å forvente at romaner og dikt har artikulerte synspunkter på språk, mening, sannhet, referanse, fiksjonalitet, persepsjon, interpretasjon, estetisk behag, etc., etc. Før vi har sortert ferdig resultatene av faktisk lesning, har vi intet grunnlag for å etablere noen som helst felles forutsetninger

⁴ Se Stein Haugom Olsen, *The End of Literary Theory* (Cambridge University Press, 1987), s. 202. I samme bok finnes flere klargjørende essays om disse spørsmålene: I følgende formulering kommer kombinasjonen av epistemologisk objektivisme og epistemologisk subjektivisme til syne: "Since the literary work is an institutional fact, it is also an intentional fact. The conventions of a practice necessarily contain references to the practitioners whose behaviour they regulate and whose role they define. The literary work is therefore logically tied to the author/reader relationship and can only be understood as a transaction between these two institutional roles." (s. 197). Se for øvrig min artikkel "Om fire ulike og i litteraturvitenskapen ofte forvekslede former for relativisme" i *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* no. 1, 1998 for videre refleksjoner omkring litteraturteoriens epistemologiske konfliktlinjer.

mellom teksten og leseren. Er ikke ethvert fiksjonsverk et *mulig* moteksempel? Er ikke det å *bryte* litterære regler en del av hva det vil si å være litteratur?

Det er vanskelig å se at L&O vil kunne få noen videre innflytelse på litteraturvitenskapen uten at de diskuterer fortolkning – hva den er og hva den kan gjøre – mer inngående. Men kanskje er de overhodet ikke interessert i den type innflytelse. Det er mulig at de ønsker å beholde litteraturestetikken som en isolert praksis uberørt av litteraturteoriens og den kritiske lesningens besvær. Dette kommer jeg tilbake til nedenfor.

2) I anstrengelsene for å forsvare forskjellen mellom fiksjon og ikke-fiksjon, karikerer L&O ofte det de kaller “the post-modernist view of history”, og de bruker ofte dagligdagse distinksjoner til å konservere våre elementære forestillinger i stedet for å følge alminnelige veldedighetsprinsipper i lesningen av post-strukturalistiske forfattere. Noe av deres aggresjon er lett å forsvare, og jeg likte spesielt den drepene kritikken av Terry Eagleton i kapittel 11. Langt vanskeligere er de imidlertid å følge når en fornuftig og høyst moderat “post-modernist” som Hayden White blir sammenlignet med Big Brother i George Orwells *Nineteen Eighty-Four*:

Winston Smith represents the traditional view of historical truth on which the traditional Theory of Novelistic Truth is based. Big Brother, on the other hand, can be seen as representing in its ultimate consequence what one may call the post-modernist view of history, the view that all history is construction and that history explains only by telling a good story, or if you are Big Brother, *the right story* (but not the true story, as there is no such thing). (303-304)

Dette er ikke en rimelig vurdering av Whites posisjon. L&Os kritikk fremstår som temmelig kraftløs i og med at den ikke tar hensyn til avsnitt som de følgende fra Whites “The Historical Text as Literary Artifact”:

This is not to say that we cannot distinguish between good and bad historiography, since we can always fall back on such criteria as responsibility to the rules of evidence, the relative fullness of narrative detail, logical consistency, and the like to determine the issue.

Finally, it may be observed that if historians were to recognize the fictive element in their narratives, this would not mean the degradation of historiography to the status of ideology or propaganda. In fact, this recognition would serve as a potent antidote to the tendency of historians to become captive of ideological preconceptions which they do not recognize as such but honor as the "correct" perceptions of "the way things really are".⁵

Riktignok får L&O med seg at White snakker om historiske begivenheter som om de skjedde *før* og *uavhengig av* våre ulike fortolkninger av disse, men de gjør den feil å anta at dette er uttrykk for en grunnleggende inkonsistens ved Whites teori istedenfor en naturlig del av den: "This is not an accidental slippage of terminology, but a symptom of a problem of principle: the post-modernist view of history cannot be stated without presupposing the distinction that it denies (307). Dette stemmer ikke. Feilen kunne vært unngått hvis L&O hadde sett forskjellen på *brute facts* som *igangsetter* fortolkningen og *interpreted facts* som er hva vi har å gjøre med så snart fortolkningen *er kommet i gang*. Hverken White eller Stanley Fish eller Richard Rorty eller Paul de Man har noen gang benektet at det finnes historiske begivenheter som definitivt og ubønhørlig skjer. Sunnheten i deres teoretiske posisjoner må heller måles ut fra hva de mener om mulighetene for å velge mellom de ulike fortellinger vi skaper av våre fortolkede fakta.⁶

III. Sannhet og referanse

Før jeg diskuterer fordelene med å skille for skarpt mellom fiksjoner og mer eksplisitt sannhetssøkende diskurser, må jeg si noe om litteraturens evne til å referere til virkeligheten og utsi sannhet. Noen av de beste kapitlene i *TLF* er viet dette emnet.

⁵ Hayden White, *Tropics of Discourse: Essays in Cultural Criticism*. (Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1978), s. 97 og 99.

⁶ Se min studie *Allegories of Action: Truth and Ethics in Melville, Dickens, Henry James, and Paul de Man*. *Acta Humaniora* 13. (Oslo: Scandinavian University Press, 1997), ss. 6-20 for en diskusjon av sannhet og interpretasjon i Fish, Rorty og de Man.

I forsøket på å definere fiksjon og den rette fiksjonelle innstilling, relanserer altså L&O den ortodokse nykritiske doktrinen om skillet mellom litteraturen og vårt allmenne forråd av sannheter, antagelser og trossetninger (som sammenfattes i det gode engelske ordet "beliefs", og som jeg heretter kaller "fordommer"). Når John Searle leser åpningssetningene i *Anna Karenina* – "Happy families are all happy in the same way, unhappy families unhappy in their separate, different ways" – som en "genuine assertion", reagerer L&O på følgende måte:

Searle's account of the opening sentence of *Anna Karenina* – seeing it as a "genuine assertion" – is patently inadequate, even naïve, from the literary point of view, with its added dimensions of value and interpretation. The literary function of the sentence has little or nothing to do with trying to induce a belief in a reader about happy and unhappy families; it has far more to do with an initial characterization of a theme which gives focus and interest to the fictional content. (66)⁷

Legg merke til nølingen i dette avsnittet. Jeg ville ha trodd at det fra L&Os perspektiv burde ha vært en avgjørende forskjell på om litteraturen hadde *litt* eller *ingenting* med våre fordommer å gjøre. For så snart vi tenker oss at slike ting kan variere, om enn aldri så lite, fra tekst til tekst eller fra setning til setning, er det vanskelig vite når vi skal stoppe å tro på en teksts vilje til å uttrykke sannhet. Uansett er min umiddelbare reaksjon på en setning av Tolstojs type at den samtidig både henvender seg til mine fordommer og til den følgende teksten. Det virker i siste instans også vanskelig å vite hva som er dens *dominante* hensikt, fordi hva jeg tror på, vil nødvendigvis influere min lesning av teksten og det på en i stor grad uoverskuelig måte. Jeg kan selvfølgelig *la være* å tro på setningen, men selv en slik beslutning vil påvirke min forståelse av romanen. Dette betyr ikke at vi bør forlate skillet mellom det jeg et annet sted har kalt en teksts korrespondanseintensjon og dens koherensintensjon.⁸ Men en slik distinksjon er fullstendig pragmatisk og ikke konstitutiv for hvordan vi bør oppføre oss i den litterære institusjonen.

⁷ Searles argument finnes i John Searle, "The Logical Status of Fictional Discourse", *New Literary History* 6, 1974, ss. 331-332.

⁸ Se min artikkel "Om begrepet 'hermeneutisk erfaring' med særlig hensyn til Ernest Hemingways 'The Killers'" i *Skriftserie for litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo* nr. 19 (1-1997), ss. 16-30.

Jeg retter nå oppmerksomheten mot kapitlene 4 og 5 som jeg fant genuint nyttige når det gjelder spørsmålet om hvordan vi bør tenke forholdet mellom fiksjon og virkelighet. Det allmenne spørsmålet om referanse er selvsagt uendelig i sin kompleksitet og vanskelighetsgrad, eller slik fortøner det seg iallfall for en litteraturviter. Hva jeg har å si om emnet er ytterst begrenset og dekker i beste fall bare en del av saken.⁹

L&O benekter ikke fiksjonsteksters evne til å referere, men de hevder at begrepet *aboutness* er viktigere for å forstå litteraturens tematiske anliggender enn begrepet referanse. Dette er jeg uenig i. For det første mener jeg at vi kan tilkjenne fiksjonstekster ganske store evner til å referere. For det andre mener jeg at referanse er et bedre redskap for å forklare litteraturens kraft enn forestillingen om *aboutness*, som angår et verks mening snarere enn dets mer direkte relasjon til sin (og vår) omverden.

L&O skiller mellom en fiksjonsteksts *referensielle* relasjoner, dens *kvasi-referensielle* relasjoner og dens *ikke-referensielle* relasjoner. Referensielle relasjoner inkluderer *denotasjon* (ordet "London" refererer vanligvis til Englands hovedstad enten det forekommer i en fiksjonstekst eller ikke) og *allusjon* (åpenbare henvisninger til andre tekster). Kvasi-referensielle relasjoner inkluderer *ekstensjon* (en generell term som "hus" kan sies å referere til alle objekter som kan klassifiseres som hus). Ikke-referensielle relasjoner inkluderer *likhet* som L&O hevder kan finnes overalt og som ikke er spesifikk eller *rettet* nok til at den kan kalles referensiell (se s. 119).

Jeg forstår L&Os ønske om å holde begrepet "referensialiet" så rent som mulig, og deres analytiske tilnæringsmåte er her på sitt beste. Like fullt tror jeg ikke det er mulig å a) skille skarpt mellom denotasjon, ekstensjon og likhet; og b) holde disse ulike korrespondanseintensjonene helt adskilt fra teksters koherensintensjoner og intertekstuelle intensjoner.

Fiksjonstekster kan sies å avdekke en korrespondanseintensjon når de peker mot ett eller annet i fortolkerens verden eller horisont.

⁹ Andre aspekter tas opp i David Lewis, "Truth in Fiction", *American Philosophical Quarterly* vol 15, no 1 1978, ss. 37-46; og Richard Rorty, "Is There a Problem about Fictional Discourse" i *Consequences of Pragmatism* (Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982), ss. 110-138.

Det er sannsynlig at flere slike intensjoner vil være med på å konstituere fortolkningen: likhet (teksten er tilstrekkelig lik fortolkerens verden til at den anerkjennes som en mulig samtalepartner), kontrast (teksten fremstår som tilstrekkelig underlig til at den utfordrer noen av fortolkerens fordommer), denotasjon (de fleste lesere foretrekker å lese om steder og situasjoner og gjenstander de har et visst kjennskap til fra før), ekstensjon (som indikerer at språket til teksten er det samme som fortolkerens) og allusjon (som appellerer like mye til leserens dannelse som til litteraturhistorien). Alle disse intensjonene kan tenkes sammenvevd med de av tekstens ulike strukturelle og tematiske trekk som antyder at den er en koherent og kompleks enhet som vil belønne videre fortolkende arbeid.

Jeg mener også at vi kan tilkjenne referanse til fiktive navn som Tulkingshorn eller Sherlock Holmes. Her følger jeg Beardsley som synes å støtte det syn at

when we say that the novel is about James Bond, we should understand this to be saying that the name refers to James Bond, who, although nonexistent, has the remarkable qualities and adventures reported of him. Otherwise, for example, we will not be able to say that two different occurrences (tokens) of the (type) name "James Bond" in the novel refer to the same person.¹⁰

Jeg foretrekker å snakke om tekstens ulike *intensjoner* fordi jeg da unngår altfor definitive beskrivelser av faktisk referanse. Jeg registrerer at ordet "London" er rettet mot Englands høyst empiriske hovedstad, og denne rettetheten avdekker en referensiell hensikt eller intensjon. Om den faktisk lykkes i å tilfredsstille kriteriene til ulike analytiske filosofers krav til referensialitet er underordnet min erkjennelse av intensjonen og min umiddelbare aktualisering av fordommer om den aktuelle referent. Hele vår omverden vekkes til live av hver tekst vi leser, selv om bare noen få aspekter blir brukt med tilnærmet full interpretativ kontroll.

Det følger at begrepet korrespondanse-intensjon ikke binder oss til en allmenn korrespondanse-teori om sannhet. En teksts korrespondanse-intensjoner er rettet mot det vi kaller virkeligheten, men

¹⁰ Monroe C. Beardsley, *Aesthetics: Problems in the Philosophy of Criticism*. 2. Ed. (Cambridge and Indianapolis: Hackett Publishing Company, 1981), s. xlv.

enhver setning i enhver tekst kan like gjerne kalles sann ved å passe inn i et koherent sett av andre formodentlig sanne setninger som ved å korrespondere med faktiske forhold. Når vi bedriver litterær fortolkning, har vi først og fremst å gjøre med såkalt *warranted belief* og ikke *matters of fact*. Følgelig vil vi primært anvende versjoner av sannhetskonsespsjoner som bygger på koherens, konsensus eller pragmatisk suksess. Hvis vi vil videre til en allmenn sannhetsteori, kan vi bygge på ett av disse prinsippene, fundere dem på form for korrespondanse-teori eller følge Quine som hevder at “[t]ruth is one thing, warranted belief another. We can gain clarity and enjoy the sweet simplicity of two-valued logic by heeding the distinction.”¹¹

Som allerede nevnt, ønsker L&O på ingen måte å benekte at vi kan lære noe av å lese litteratur, og de tror fullt og fast på fruktbare samtaler mellom kunstverket og fortolkerens allmenne jakt på mening i livet. Det samme gjelder selvfølgelig også for formalister av alle slag. Nykritikerne tillå ironi og paradoks stor evne til å influere leserens liv (gjennom å lære ham moderasjon, balanse, sensibilitet, sans for kompleksitet, respekt for andres oppfatninger etc. etc.). Formalister hevder imidlertid at litteraturen oppnår sine effekter ved å *nekte* å imøtekomme leserens umiddelbare kognitive interesser, og dette virker iallfall halvveis riktig. Litterære erfaringer inneholder gjerne en blanding av fortrolighet og fremmedhet, en fornemmelse av mening funnet og mening tapt. Denne dobbeltheten kan lett fanges opp av såvel hermeneutiske som formalistiske fortolkningskonsespsjoner. De fleste formalister er i stand til å plassere de litterære sannhetspretensjoner på et lavere nivå i sine teoretiske systemer, og enhver sensitiv hermeneutiker vil la være å unngå litteraturens såkalt negative elementer. Dessuten vil begge disse litteraturvitenskapelige hovedretninger komfortabelt kunne forklare litteraturens spesifikke slagkraft. Hvis teksten kan sees som en påstand, får vi en positiv utfordring til våre fordommer; hvis den trekker seg sammen i en gest av ironi eller uleselighet, får vi en kognitiv utfordring av et mer negativt slag. Umiddelbart virker den tematistiske ikke-sannhets-linje, som kan finnes i *TLF*, mer diffus og mindre effektiv når det gjelder å redegjøre for litterær karisma. Dette blir temaet i neste avsnitt.

¹¹ W.V. Quine, *Pursuit of Truth. Revised Edition*. (Cambridge og London: Harvard University Press, 1992), s. 94.

IV. Erkjennelse og verdsettelse

Tiden er inne til å si noe om fordelene vi kan ha av å støtte hva L&O kaller “the propositional theory of literary truth”. I oppgjøret med en slik teori, lanserer L&O begrepet *appreciation* for å beskrive litteraturvitenskapens mest sentrale mentale aktivitet. Den “litterære innstilling” beskrives som følger:

Adopting the literary stance towards a text is to identify it as a literary work and apprehend it in accordance with the conventions of the literary practice. The mode of apprehension which the practice defines is one of *appreciation*. (256)

An *expectation* of a complex and coherent form is thus one central element in the literary stance; and appreciation, the mode of apprehension defined by the literary stance, aims at identifying the complex and coherent form of a literary work of art. Coherence and complexity are not, however, values *sui generis* but acquire value through contributing, with the subject, to the definition of a *humanly interesting content*. (265)

Dette virker som en overvurdering av evalueringens eller verdsettelsens rolle i lese-spillet. Det finnes åpenbart en rekke gode grunner til at vi leser Ibsen og Shakespeare: Vi ønsker å bli underholdt, erfare estetisk behag, oppnå bedre innsikt i den vestlige kultur, teste om vår estetiske dom sammenfaller med autoritetenes dom, fortolke, sjekke om vår fortolkning stemmer overens med autoritetenes, finne avsnitt i tekstene som kan bidra til å undergrave autoritetene, etc., etc. I de fleste leseakter vil flere av disse attitydene være i spill om hverandre, selv om en eller flere kan være dominante. Enhver kvalifisert eller legitim verdsettelse må bygges på en fortolkning som i sin tur bør legitimeres med noe annet enn den verdsettelse den produserer. Mange utpreget litterære fortolkninger av Shakespeare kan virke ødelggende på den estetiske gleden, akkurat som det finnes mer eller mindre sub-litterære fortolkninger av litterære eller sub-litterære tekster som genererer nettopp slik glede. Alle tekster kan møtes med en litterær innstilling, og litterære tekster kan fungere fint uten. Den spesifikt litterære innstilling

er bare én blant flere av de attityder som fører vår forståelse og omgang med litterære tekster fremover.

Et sentralt poeng i *TLF* er at vi både kan verdsette og forstå litterære verk uten at vi tar hensyn til om de uttrykker sannhet eller usannhet.

There ... is nothing in the way that a reader assigns significance to thematic statements, implicit or explicit, which in itself could be a reason for accepting the Propositional Theory. The question of truth is separate from the question of intelligibility. (329)

Litt senere identifiserer L&O “the real issue of whether there are aspects of literary practice which makes it reasonable to say that thematic statements are subject to judgments about truth and falsity in relation to the world”, og de legger til: “The argument of the Propositional Theory [of literary truth] is that there *must* be if literature is to be taken seriously...” (330). Dette er merkelig. Grunnen til at jeg støtter en form for proposisjons-teori er ikke at jeg derigjennom mener å kunne redde litteraturen fra banalitet og undergang. Jeg liker å snakke om litteraturens sannhet fordi a) det gir løfter om mer interessante resultater enn de L&O leverer; b) det er en smule ufasjonabelt i kjølvannet av nykritikken, strukturalismen, nyhistorismen og dekonstruksjonen; c) det virker som om det kan være en posisjon som er vanskeligere å forsvare enn L&Os posisjon, og jeg vil ikke at deres distinksjoner skal holde meg unna vanskeligheter. Derfor er det ingen nødvendighet som styrer mitt teoretiske valg. Det er en frivillig handling som først og sist er styrt av uviljen mot den kjedsomhet som lurer overalt, til og med i filosofien og litteraturvitenskapen.

Når dette er sagt, bør det tilføyes at det slett ikke er sikkert at litterære verk er i stand til å fungere optimalt *uten* at vi anser dem som sanne. Se på følgende utsagn om George Eliots *Middlemarch*:

What gives the Lydgate story in *Middlemarch* depth is not so much that it implies a true proposition, but that it can interpreted as about humanly interesting concerns – for example, the nature and consequences of noble human desires. The thematic statement that noble human desires and aspirations are thwarted by forces beyond an individual’s control gives focus to the treatment in the novel. No doubt a different artistic treatment could present a theme of equal interest albeit for-

mulated in a proposition which is the precise negation of this one. It is the *content* of the proposition, what it is about, not its truth as such, that confers interest on the Lydgate story. (329-330)

A debate about the substance of this thematic statement will be a debate about the possibility of free will and this is central in philosophy. The critic is free to join this debate, of course, but when he does he has moved on from literary appreciation of *Middlemarch*. (336)

L&O stiller bare ett spørsmål her: Er det *nødvendig* å se *Middlemarch* som en eller flere proposisjoner (dvs. utsagn med sannhetspretensjoner)? Svaret på dette er selvsagt nei, men hvorfor ikke stille noen flere spørsmål: Kan et verks eventuelle proposisjoner *bidra* til vår verdsettelse av *Middlemarch*? Er det mulig *fullt ut* å verdsette et litterært verk hvis vi føler at dets sentrale proposisjoner er usanne?

Det er intet gyldig argument mot proposisjoner av den typen som kanskje kan deduseres fra *Middlemarch* eller som uttrykkes i åpningsetningene av *Anna Karenina*, at de motsatte proposisjoner ville kunne ha vært like interessante. Kanskje er vi usikre på hvilken av to motstridende proposisjoner som er sann, kanskje anser vi dem begge som delvis sanne, eller kanskje forsøker vi å syntetisere dem (på bekostning, kanskje, av en smule inkonsistens). På dette abstraksjonsnivået appellerer tekstene til vår erfaring, vår fantasi og vår allmenne fortolkning av verden. De vil sannsynligvis aldri oppnå status av historiske lover og heller aldri bli statistisk bekreftet eller avkreftet, men de kan fremstå som *potensielt* sanne eller *sannsynligvis* sanne. Hvis de unnlater å slå oss som enten uventede bekreftelser eller avkreftelser av våre fordommer, kan det godt være at de helt eller delvis vil miste sin estetiske kraft. Selv om de ikke ber om å bli vitenskapelig testet, er det ingen grunn til helt å utelukke *ønsket* om en slik testing som en legitim del av den estetiske respons. Endelig er det ingenting som forhindrer oss i å vurdere et utsagns sannhetsgehalt *samtidig* som vi bruker det til å konstruere tekstenes tema og struktur.

Avvisningen av alt som ikke er *nødvendigvis* sant, synes å være en nødvendig del av L&Os litteraturestetikk. Se bare på hvordan de forkaster Hilary Putnams og Martha Nussbaums ulike forsøk på å se lesning av litteratur som en viktig del av moralfilosofien:

The thesis may also be given a weak form: some literary works incidentally have the feature that they contribute to moral reasoning. In this case, the fact that these were literary works would be of no special significance. There would be little reason to object to such a thesis, but it would be uninteresting from the point of view of literary aesthetics since it makes no claims about any systematic relationship between literature and philosophy. (389-390)

Dette argumentet forundrer meg meget. I likhet med de fleste litteraturvitere, forsøker jeg hele tiden å forbedre min litterære følsomhet og leseferdighet, mine metodologiske redskaper og mitt generelle teoretiske overblikk, samtidig som jeg forsøker å vurdere om en endring ett sted i systemet vil ha konsekvenser et annet sted. Med et slikt utgangspunkt er det naturlig å spørre: Hva skal vi med L&Os litteraturestetikk hvis den ikke tillater nye og mulige kombinasjoner på kryss og tvers i dette virkefeltet, men i stedet skrumper inn vår virksomhet til å gjelde kun det nødvendigste? Hvorfor må jeg først bevise at alle litterære tekster nødvendigvis er filosofiske før jeg undersøker de filosofiske implikasjoner i den teksten jeg leser akkurat nå? Det er mulig at L&O praktiserer feilfri logikk, men er dette en logikk som hører hjemme i teoretiseringen omkring så possibilistiske og konkrete aktiviteter som å skrive og lese litteratur? Kan litteraturestetikken i det hele tatt lære oss noe om litteratur, interpretasjon og teori? Er det noen *nødvendig* sammenheng her, eller er litteraturestetikken et lukket spill med sine egne premisser, definisjoner og deduksjonsprosedyrer langt utenfor og kanskje helt avskåret fra den litterære institusjon den hele tiden søker å forbeholde seg selv?

Her er enda et eksempel på L&Os forsøk på å ekskludere store problemfelter fra den litteraturvitenskapelige praksis:

This century has seen the establishment of fairly powerful theoretical "schools" in literary criticism which recommend that literary interpretation should employ conceptual frameworks which are not only not generally known to an educated public, but which are dependent for their significance on special theories about the human mind, society, language, etc. Since any one of these conceptual frameworks requires special knowledge which in principle cannot have been available to all interested readers of literature (literature has a vastly

longer history than any of these theories) they cannot be constitutive of literary appreciation. (417)

I minst én forstand er dette riktignok et meget sunt synspunkt. Det er ofte latterlig når litteraturvitere fortolker litterære tekster som regelrette allegorier over f.eks. Lacans psykoanalyse, Derridas kritikk av metafysikken eller hvilken som helst systematisert teori. Men denne innvendingen rammer ikke dem som analyserer litteraturens språk ved hjelp av redskaper hentet fra f.eks. strukturalismen, dekonstruksjonen eller talehandlingsfilosofien. Det er heller ikke rimelig å forby spørsmål av noe slag eller fra noen kilde, så lenge disse spørsmålene oppstår i tekstenes hermeneutiske dilemmaer og ikke i fortolkerens egne tilfældige idiosynkrasier. Men den som tar på alvor *TLFs* definisjon av den litterære innstilling, vil snart få sitt forråd av legitime spørsmål sterkt redusert:

The issues of literary criticism concern aspects of literary works, and among these issues will be their handling of certain types of themes and concepts, but there is no accepted place for debate about the truth or falsity of general statements about human life or the human condition. (332)

If a work is read as a piece of moral reasoning, one does not take up the literary stance towards it and the standards for evaluation will be different, even if the features of the literary works that make it valuable as moral reasoning are in part identical with those that make it valuable as a literary work of art. (393-394)

L&Os begrepsmessige hygiene nærmer seg her det absurde. De synes ikke å ville vurdere om den litterære innstilling og den etiske innstilling er filtret inn i hverandre på uoversiktlig vis og kanskje er to sider av samme sak. Heller ikke virker det som om de er klar over at “den litterære innstilling” er et helt og holdent etisk begrep som til syvende og sist må forsvares ved hjelp av den filosofi de forsøker å unnslipe.

